

Ярославни

Раїса Іванченко

Човни наближались до берега. Гребці правували повільніше. Інгварові ж не терпілось. Він пильно вдивлявся в той бік, де на крутому березі Дніпра-Славути купчились густо-зелені шапки незайманих лісів.

Над верховіттями, помітив ще здаля, здіймалися золоті бані храмів.. Ніби шоломи небачених раніше могутніх руських богатирів. Він чув про них ще в своїй рідній землі. Чи не Ілля Муромець постав ото на горі на сторожі? Загородив пращем і списом дорогу недругам? А може, Минула Селянинович одягнув рицарські доспіхи і вийшов зустрічати їх — посланців далеких варягів?

Інгвар озирається: навколо бує земний рай. Навіщо шукати ще його на тому світі? Тож і приходили сюди його прародичі з бойовими дружинами, щоб завоювати ці простори.

Багата земля родить відважних і сильних. Русичі відбили усіх, хто хотів зломити їх. Вони утвердили свою державу і силою меча, і силою розуму, і багатством. Скільки бачив усього, доки їхав до стольного града Києва!

На крутих берегах річок та озер, від самого Новгороду Великого, біліють палаци й церкви, височать муровані й дерев'яні вежі укріплених градів, городищ. На луках — всюди — густі череди худоби: коні, бики, вівці, дикі тури, корови...

Його рідний край не має таких просторів. Кам'яністі береги, холодні тяжкі хвилі розбиваються об валуни й скелі на бризки... Колючі вітри вистуджують землю, навіть в затишних долинах...

А тут — багатий і безконечно великий край. Недарма свейський король Олаф породичався з господарем цієї землі — віддав за князя Ярослава Володимировича свою доньку — Інгігерду. І недаремно тепер його володар, відважний вікінг королевич Гаральд, посилає сюди своїх гінців з такою делікатною справою... Горда князівна Єлизавета припала Гаральду до серця, ще коли він служив у дружині князя Ярослава. Сватався до неї Гаральд, старостів засилав — відмовляла йому князівна. Помандрував тоді Гаральд зі своїми воями до Італії й Сіцилії. Слави шукати. А його, Інгвара, попросив знову їхати до князівського дому, сватати за нього Єлизавету. Делікатне доручення! Складне!

Інгвар замислився і не помітив, як їхні човни нарешті стукнули носом об піщаний берег.

їх уже стрічали рибалки і княжі люди.

— Хто будете і звідки? — суворо супив сиві брови вусатий русич, ніби це не його послав сюди князь з шаною до варязьких гостей. Але звичай є звичаєм — його ламати не слід.

— Від землі варязької люди! — бадьоро відповідає тлумач зі свити Інгвара. Той Івор бував тут не раз і знав руські звичаї. Дотепний у нього тлумач! — Вітання князеві й

князівні привезли і дарунки від королевича Гаральда!

— Кому дарунки? — лагідніше княжий гридь й окидає зором навантажені вщерть човни.

— Князеві Ярославові і його доньці Єлизаветі! — весело вигукує Івор, гордовито оглядаючи княжих людей.

Інгвар киває головою: так, так... їм...

— Тоді з Богом! Гей, ви, люди! — гукає страж до своїх челядників.— А допоможіть-но далеким гостям вибратися з човнів і в князівський двір дарунки віднести: це вже від варягів!

— Хіба хтось іще просить собі в королеви найпрекраснішу вашу Ярославну? — тихо запитує Івор в гридю.

— Уже посли польські прибули сюди...

— Он як! — сплескує руками тлумач.— Невже ми запізнились?

— Честь нашій землі з усіх усюд іде,— гуде басовито й поважно голос гридю.— В усіх кінцях землі слава лине про нас,— веде свою мову далі й ховає посмішку у сивих вусах.

Великою вервечкою розтяглися слуги Інгварові і княжі челядники. Крутим Боричевим узвозом піднімались до князевих палаців на горі. Хоч і не звикати їм долати нерівні й скелясті дороги, але тяжкі шкіряні мішки з дарунками стримували ходу.

Треба перепочити. Інгвар втягує на повні груди п'янке повітря, здивовано спиняється. Прямо перед ним, біля підніжжя горба, розтяглася низка білостінних хат-ліплянок. Вони утворюють вулицю, що ніби витікає з-поміж двох високих горбів і вливається в широкий гомінкий потік набережної, запрудженої більшими будівлями, кам'яницями й зі зрубів, торговими дворищами і церквами.

Інгвар здогадався: це Поділ. Той,самий Поділ, про який він чув від своїх торгових людей.

Вгорі, над головою, на тих високих горбах, починався княжий град. Звідти лунає мелодійний дзвін, що стелиться понад усім містом, над луками, рікою й зеленими заріччями.

Дзвонять на горі.

Інгвар підходить до тлумача:

— Іворе, нехай наші люди йдуть на княжий двір. А ми до храму. Там, певно, свято!

Пройшли через розчинені ворота. І перше, що впало у вічі,— білостінна багатоглава будова. Стрімко врізались в небо округлі бані мурованого храму, увінчаного вгорі золотим хрестом.

— То дітище князя Володимира — Десятинна церква,— пояснює Івор.

Він усе тут знає, цей Івор.

Переступають поріг — і потрапляють у прохолодно-мармурову вродистість. У храмі — повно людей, від їх дихання задушно й парко. Барвами веселки переливається мозаїка Богородиці,— блакитно-синя хустка і великі сумовито-карі очі божої матері дивляться на гостей стривожено: із чим прийшли люди? Ноги ковзають по дзеркальній

поверхні підлоги з сірого й білого мармуру. Мармурові колони гінко піднесли на своїх плечах склепіння центральної бані. Там відлунюють кришталеві голоси хору хлопчиків. Ніби янголи співають у піднебессі.

Чув ще вдома Інгвар, князь Володимир після хрещення Русі у заможних і знатних русичів забирав дітей і віддавав до книжної науки. Відтоді тут були школи при церквах і монастирях. З бідніших вони готували простих священиків і дяків. Боярських же дітей навчали за всіма правилами візантійської освіти і книжності. Недаремно київський княжий двір славився освіченими людьми — в усіх землях, при всіх дворах. Тож і прозвали тепер князя Ярослава Мудрим. Інгвар нетерпляче шепоче у вухо своєму тлумачеві:

— А що, Іворе, русичі швидко навчаються книжному письму?

— Швидко, господарю мій,— так само пошепки відмовляв Івор.— Вони здавна до тої науки вдатні. Бо ще до хрещення Русі були у них свої вчені люди і грамота своя — черти і ризи. Римським і грецьким письмом також писали свою слов'янську мову. Про це ще згадував чорноризець Храбр.

— Ти щось плутаєш, Іворе. Адже слов'янам письмена дали болгарські просвітителі Кирило і Мефодій. У русичів те ж письмо, що й у болгар.

— Це правда, мій добрий повелителю. Але освіта на Русі була й раніше. І великий Кирило, якого тепер усі слов'яни мають за святого, коли був у хозар в 860 літі народження Христа, бачив у Херсонесі Євангеліє і Псалтир, писані руськими письменами.

— А як гадаєш, Іворе, пощастить нам у нашій справі? Чи згодиться нарешті князівна Єлизавета покинути свій дім, і цей град пишний, і ці сади райські?

— Не знаю... Адже у нас немає ні таких палаців, ні храмів, ні книгозбірень. Он поряд — Софійський собор. Князь Ярослав його буде. Уже майже закінчений. Зараз багато писців переписують книги візантійські за наказом князя. Він хоче закласти бібліотеку при тому храмі, як при візантійському дворі. Ярославові дочки допомагають у тій справі.

— І Єлизавета?

— Напевне.

— Бідний Гаральд, адже він неписьменний! Щоправда, на всі землі прославив хоробрістю своє ім'я. Його подвиги знають в Італії й Сіцилії. Він — майбутній король Норвегії. Невже князівна не покине отчий дім заради нього?

— Хтозна. Адже двічі князівна відмовила королевичу...

їхній шепіт заважав людям — на них обурливо озираються...

Інгвар зітхнув. Так... Двічі горда красуня в золотій гривні відмовила великому вікінгу. Їй було мало його любові. Знала, що вона — дочка славного і мудрого князя, воліла мати своїм чоловіком не тільки відважного й сміливого воїна, а й з вишуканим розумом і освітою.

Бідний Гаральд!.. Він знайшов славу сміливця на чужих полях. Але не здобув серця київської князівни. Тепер вертав у північні краї. Шукатиме слави на туманних берегах

Британії й Скандинавії. Ах, бідний Гаральд!.. З яким нетерпінням чекає він повернення Інгвара! Сидить зараз у Новгороді зі своїми воями. Не наважився сам їхати до Києва — тож і послав свого бувалого товариша. Йому, Інгвару, будь-що потрібно поговорити з самою Єлизаветою. Він тоді розповість їй про гучні подвиги Гаральдові і про те, що він склав навіть пісню про Єлизавету.

Інгвар витягує шию, щоб розгледіти князів, що стоять обіч вівтаря, напружує зір, вдивляється в обличчя князівен, що стоять біля княгині. Де ж вона, кохана дівчина Гаральда?

Варязькі послы не встигли отямитись, як уся святкова процесія рушила з Десятинної на подвір'я. На чолі її князь Ярослав Мудрий, зі спокійними, лагідними очима, з пишною, довгою, уже сивіючою бородою. Поряд з ним розповніла кругловида княгиня Ірина, та, яку Інгвар пам'ятав ще свейською королівною Інгігердою.

Слідом м'яко ступають в розшитих золотистими узорами чедигах їхні сини й дочки. В білих заморських атласах, оздоблених сріблястою заповоччю, в дорогих хутряних накидках. На грудях у князівен — важкі золоті гривни; на високих шапках молодих княжичів — соболі й куниці; довгі сорочки з широкими рукавами внизу також розшиті узорами. Так уже віддавна велося в землі Руській — чи ти князь, чи смерд, а одяг був розшитий узорами квітів, трав і звірів. Вірили пращури, що ті символи допомагали їм у житті.

Тісним кільцем оточили бояри і дружинники княжу сім'ю, як тільки вона вийшла з Десятинної. Всі прямують до святої Софії, Натовп Оточує врочисту процесію — смерди, пастухи, здателі-будівничі, пічники, кожум'яки, гончарі, рибарі. Чорний люд київський несміло здійсмає очі, втягує голови в плечі й поспішливо хреститься. Мабуть, і справді Бог возлюбив багатих за їхні діла, а їм, простолюдинам, уготовив за якісь гріхи довічну бідність і тяжку працю!..

— Помилуй нас, господи!..

У Софійському храмі ще пахне глиною й свіжою фарбою. Подекуди стіни ще не прикрашені розписами. Але пишний вівтар сліпить очі золотом.

З-під високого склепіння центральної бані насторожено й суворо дивляться на молільників блискучі, мінливі, немов живі, очі Богоматері. У вишині іскриться блакитно-білий одяг Христа, що, здавалося, тільки-но зійшов з небесного трону й повис у бездонній сині неба...

Падають ниць смерди й простолюдини. Хилять голови бояри і дружинники. Схиляють свої високі шапки і заморські гості. Лише князь сміливо дивиться Богові ув очі. Бо він — великий князь Київської Русі, обранець Бога на землі. І тому цей храм і ці диво-фрески, яких немає ніде в навколишніх землях, задумав і збудував він, Ярослав Мудрий.

І це йому, повелителю землі Руської, співає хор ангелів і виголошує з амвона своє слово проповідник.

— Чуєте? Проповідник говорить про цей собор. Каже, що Софія — церква дивна і славна всім окружним сторонам і такої другої не знайдеться в усім північному краю —

від сходу до заходу! — знову схиляється тлумач до вуха свого властелина.

— А що, і не знайдеться! — захоплено посміхається варязький посол.— І таких чарівних князівен теж нам не знайти. Котра з них Єлизавета? — очима вказує Інгвар до княжої сім'ї.

— Ото біля княгині, вища,— то Анна. Вона ще не засватана. А за нею — наша... Ота, що коса — як корона... А третя — Анастасія. До неї угорський король сватів прислав! — Івор знав достеменно всі таємниці княжого дому.

Принишкли гості. А в храмі лунає осанна Богові за його велику милість до Русі.

Князь Ярослав гордо оглядає народ. З задумою позирає на своїх синів, що стоять за ним: чи ж будуть вони достойними продовжувачами його справи? Знав добре: княжичі уміють тримати в руках мечі. Але ж мечі ті можна повернути і проти себе! Чи зрозуміють вони, що не лише силою зброї можна зміцнювати й примножувати багатства своєї держави? Але й миром, науками, книгами, бо в них вища мудрість і вища сила народу.

Бо якби не так, то не тягнулись би сусідні володарі до Русі. А каравани купців? Скільки зараз їх на торгових дворищах Подолу! З Ренесбурга, Праги, Кракова, Любека, Старграда, Сігтуни, з Візантії, від арабів...

Що купці — вони завжди перетинають дороги Русі. А от сусідні володарі — королі і князі — горнутья до нього і шукають дружби з ним, великим князем руським. Приїхали посли від франків, угрів, ляхів, а то вже, кажуть, двоє нових зайшло — то від варягів.

Знає князь: не тільки дарунки й свою повагу привезли вони сюди. Ні! Дочкам його судилося стати королевами. Що ж, велика честь його княжому дому. Знатні родичі. Адже він не тільки батько, але й господар великої Руської держави,— отож мусить думати про спокій і славу її. Для того й одружив свого улюбленця сина Всеволода з візантійською царівною, донькою імператора Костянтина. Мономаха. Другого сина — Ізяслава, ось він, зліва,— одружив на сестрі польського князя Казимира Відновителя. А за {Казимира віддав свою сестру Добронегу.

На очах у князя сльози. Сльози й на очах у князівен. Вони пишаються батьковим домом, родичами, тією честю, що йде до них звідусіль. Вони упоєно слухають дивний спів, що дзвенить під склепінням храму, вдивляються в ці сяючі розписи, в сумні очі божої матері і владні очі Божового сина. Лише княгиня Ірина — зовні сувора й спокійна. Може, від того, що в її тілі тече холодна кров суворих свеїв, а може, тому, що вона уміє приховати свої сльози...

Та Інгвар мало дослухався до проповідника. Він зрозумів, як важливо для їхньої країни закріпити дружбу з Руссю... Справа Гаральда — справа їхньої будучини. Золотокоса дівчина з золотою гривною на грудях — це чарівна, добра фея, яка мусить принести їхньому краю спокій і мир. Адже коли маєш за плечима могутнього сусіда — хто наважиться тебе образити?

І вже уявляв Інгвар, як відповідає Єлизаветі сагу про далеку, сувору, але добру свою землю... Як він розповість їй і про нові подвиги Гаральда, а потім — про його

пісню...

О, бідний Гаральд! Нерозділене кохання зробило його відважним вікінгом; і поетом. Пісня Гаральда... То стогін серця... Якщо у князівни Єлизавети б'ється жире серце в грудях, а не камінь, воно відгукнеться на той поклик... Бо ж чи є в людини така сила, що може вистояти проти вогню великого і самовідданого кохання? Воно билося в тій Гаральдовій пісні:

*Ми, браття, літали по хвилях й морях,
Від рідного краю літали далеко!
На суші й на морі ми бились жорстоко,
І води, і тверді підкорені нам!
О друзи! Як серце в сміливців кипіло,
Коли кораблями, зімкнувши ряди,
Кормою залізною розрізавши хвилю,
Гаральд налізав на простори землі!
Тільки діва руська в золотій гривні
Гордує мною...*

Інгвар тепер пильно вглядається в розумні очі Єлизавети, В них неспокійно мерехтіли відблиски свічок. Інгвар ловив стрімкі рухи її тонкої руки, нетерпляче пристукування чобітком. Ні-ні, гаряче серце ганяє кров по тілу князівни! Воно не може не відгукнутися на палке кохання. О, тоді це буде найбільша перемога відважного вікінга!..

Місія Інгвара завершилась успіхом. Влітку 1045 року Єлизавета виїхала до Норвегії. До суворих скелястих берегів, що омивали хвилі холодного моря. Далекий шлях не лякав її: князівна знала, що чекає на неї теплий прийом людей, палка любов Гаральда і корона королеви.

Доля судила їй через двадцять-років овдовіти — Гаральд Суворий загинув у війні з Англією в 1066 році. Єлизавета Ярославна стала дружиною короля Данії Свена Естрідсена...

Ніколи раніше кияни не бачили подібних видовиськ, як того весняного дня. Гриміла й двиготіла од веселощів княжа гора. Рікою лилися вино й меди, не згасали вогнища, де смажились баранці й телята. Не змовкали музики.

Князівна Анна покидала отчий дім і виїздила до нареченого. Уже були готові вози з багатими скринями — золото, срібло, персидські килими, грецькі шовки, хутрові кожухи і Аннине вишивання — червоно-чорним і сонячно-зеленим. То на згадку про теплу й привітну батьківську землю бере Анна. То барви рідного краю.

Стоїть Анна, зіпершись на одвірок. Окидає посмутнілими очима далекі луки задніпровські. Чи є там, на далекій Сені, отакі зелені й квітучі кручі? Чи ж так само плеще хвиля об берег піщаний? Чи ж співають таких ніжних веснянок?

Ніби вгадують думки князівни дівчата-подолянки. Ведуть хоровод, пісня тягнеться за піснею:

Кривого танцю йдемо,

*Кінця му не знайдемо,
То в гору, то в долину,
То в ружу, то в калину.
А ми кривому танцю
Не введемо кінця,
Бо його треба вести,
Як віночок плести...*

Уже не сплете свого вінка Анна, не кине на гойдливі хвилі Дніпра — судженого визначила їй доля. Що чекає її там, за глухими лісами, серед невідомих людей? Кому поскаржиться? Кому повідає тугу свою?

Метнулася до гридниці — гості п'ють, грають дудники, висвистують сопелі, дзвенять бубни, викаблчуються скоморохи. Святі отці заборонили ці давні руські веселощі, але люди не забували їх. Церковні обряди не витіснили цих "бісівських" чуд. Це "ідолослуженіє", як записав один ревливий хрестолюбець, а не шлюб — "пляска, гульба, пісні міські, сопілки, бубни і вся жертва ідолська, бо моляться вогневі під овином Мокоші, Симу-Реглі, Перуну, Волосові, скотарському Богові, Хорсові, Родові, Рожаницям і всім проклятим Богам їхнім..." Анна посміхається: хай пишуть чорноризці своє. А люди нехай моляться усім Богам, яким вони вірують і яких шанують.

Князівна нишком витерла долонею сльозину з щоки, підбігла до різьбленої полиці, зняла книжку в золотому, плетеному окладі. Візьме з собою це Євангеліє і візьме ще багато книжок. Адже це вона захотіла переписати для себе ці книжки, і їх переписав кращий писець. А майстер-чудотворець виготовив ці дивні узорі окладу із золота... Вона читатиме там ці книжки, і їй буде здаватися, що вона вдома. Анна научить і дітей своїх читати книги і любити їх...

Гуде княжий двір веселошами. Та Анна тікає від гамору, біжить на поляну, де дівчата співають їй своїх прощальних пісень.

Уже розпалили вогнище, і подоланки схилили голови під іскрами, вклоняються Богові Сварожичу, кидають в полум'я коровай і зарізаних курей. Моляться і Сварогові, і Перунові, і Родові, і Рожаницям, аби допомогли Анні вистояти життєві бурі й грози, аби дали багатство й силу, череди худоби й багато дітей...

Єпископ Готьє Савояр задоволено поглядав на своїх сподвижників, з якими він нарешті завершив так блискуче свою державну місію.

Що ж, даремно вони пробули тут від самої зими. Нарешті умовили князя Ярослава поріднитись з королівським домом Капетингів. Чи ж оцінить належно король Генріх і їхній подвиг? Адже це було не так просто — умовити Ярослава погодитись на шлюб своєї другої доньки Анни з уже немолодим французьким королем. Та й те сказати — князь, певно, добре знає про стан справ їхнього Генріха, хоча вони, присягаються Богом, ані словечком не обмовились про його скруту.

Єпископ Готьє сумно зітхнув. Він, представник міста Мо, і його люди не від доброго життя так піклуються про цей шлюб. Хіба цей плюгавий, перестаркуватий жонолюбець Генріх їм потрібен? Далєбі, ні. Вони-бажають добра своїй державі, яку розвалили

всевладні васали. Нема тепер єдиної країни — вся вона поділена на маленькі володіння, де владарюють графи і герцоги, де розбійничають їхні дружини. О, ці васали пожирають країну розбоем!..

Король... Який же це король? Він не може виїхати з території свого домену без величезної збройної охорони! Бо на нього тут же нападуть із цих замків, як з осиних гнізд, розбишаки герцоги, пограбують, а то ще й голову знесуть...

Це не те, що тут, на Русі. Тут влада князя священна. Тут його силу підпирають і військо, і бояри, і церква. Недаремно князь так щедро будує храми. Ось цей красень — Софійський собор... Він, єпископ Готьє, не відмовився б правити церковну службу в такому соборі... А який хор!

Сьогодні вони знову йдуть до Софії. Князь хоче на прощання влаштувати їм врочисту церемонію. Кажуть, що викликав із свого княжого села Берестова отця Іларіона. Того самого, що недавно виголосив на честь князя в церкві святого Благовіщення своє знамените "Слово о законі і благодаті"... М-да!.. Цікаво, що, ж це за "Слово...", що про нього слава за межами Русі рознеслася.

Французькі послы, що прибули до київського двору навесні 1049 року, з нетерпінням оглядали натовп у соборі. Князь Ярослав не поспішав з'являтися на врочисту службу. Чи затримувався у справах, а чи змушував відчутти свою вищість довгим очікуванням.

Чаділи лампади. Мерехтіло золотого багатого іконостаса і чудотворних мозаїк святої Софії. Єпископ Готьє побожно склав руки на грудях — як добре кінчається їхня подорож! Звів очі догори — і раптом... Серце його спинилося! Він раптом зустрівся — очі в очі — з Богоматір'ю. Насторожено, суворо вона ніби запитувала його: чи ж добре діло зробив, єпископе? Так, так, він присягається усіма святими, що кращого в житті не робив для своєї вітчизни, адже союз його короля з могутньою Руссю надасть сили і ваги його королівству! Французькі міста, ремісничий лад, купецтво, дрібніші васали мріють про те, аби зміцнилася влада короля, адже свавілля великих герцогів і графів розорює в першу чергу їх!..

"А доля Анни тебе не тривожить, єпископе?" — доскіпується Божа матір.

"Доля Анни!.. О!.. Це правда, матір божя, доля її буде нелегкою в нашому маленькому королівстві і з таким чоловіком... Але французькі королеви зате можуть обрати для свого серця іншого... Таємно, звичайно!.. І це не буде гріхом, бо всі ж розуміють..."

— Ідуть!.. Ідуть!... — зашерхотіло навкруг.

Готьє злякано озирнувся: до них врочисто наближалась процесія на чолі з князем. Біля вівтаря їх зустрічав молодки, високий, огрядний священик. Світло-сині очі під крутими надбрів'ями, над високим чолом в'юнке русяве волосся. Це отець Іларіон.

Готьє ближче присувається до тлумача — він конче хоче знати, про що говоритиме у своєму "Слові..." знаменитий Іларіон. Так, так... Славить рід увесь князівський — Володимира Хрестителя, Ярослава Мудрого, якого називають в християнстві Георгій, його дружину Інгігерду—Ірину, синів і дочок Ярославових, які продовжать їхній рід.

Іларіон у своїй проповіді славить князя і його справи, звертаючись до померлого батька його — Володимира:

*Встань, о чесна главо, з гробу твого встань, прожени сон!
Ти ж бо не вмер, а спиш до спільного для всіх пробудження...
Встань, глянь на дитя своє, Георгія...*

*Глянь на улюбленця свого...
Глянь на онуків твоїх і правнуків,
Яко живуть,
Яко хранимі суть господом.
Яко благовір'я держать — по завіту твоєму.
Глянь на град, величністю сяючий,
Глянь на церкви квітучі,
Глянь на християнство ростуще,
Глянь на град, іконами святих освіщаємі.*

Рокоче оксамитовий бас отця Іларіона. Здригаються і відлунюють стіни, мерехтить золото й срібло вітара, ніби прагне увібрати в себе й заховати для нащадків цю гордість і цю величаву осанну, що живим птахом б'ється в кожному слові проповіді.

Та отець Іларіон точно нічого не помічав. Ніби звертав до прийдешніх поколінь своє величне "Слово о законі і благодаті". Воно й справді дійшло до них, пройняте гордістю за діяння великі на Руській землі.

Проте єпископу було не просто втямити, що говорив священик і чому так впевнено дивиться на похилені голови князь Ярослав. Готьє щоразу звертається до свого тлумача. Той пояснює:

— Проповідник — надто мистецький оратор. Його стиль надто піднесений і пишний, я теж не в усьому достойний пізнати його. Він славить добу великого Ярослава і його діяння. У проповідника піднесений настрій сьогодні. Бо князь Ярослав задумав його поставити митрополитом на Русі. Князь Ярослав не хоче мати тепер у себе грецьких митрополитів.

— Чому не хоче?

— Князь хоче мати в церковних справах незалежність од Візантії. Отож проповідник і дає зрозуміти усім, що добрі справи Володимира Святославича і його сина — це особлива милість Бога до їхньої землі і він освячує усі їхні діяння!

"І справді, мудрий князь,— думає про себе Готьє,— Адже у них папа римський втручається навіть у сімейні справи королів".

*А тим часом отець Іларіон пишномовно і гордо виголошує:
Похвалимо ж і ми, по силі наших,
Малими похвалами нашого учителя і наставника,
Що створив велике і гідне подиву,
Великого кагана нашої землі Володимира,
Внука старого Ігоря, а сина славного Святослава,
Який в роки свого владарювання*

*Мужністю і хоробрістю уславився в багатьох країнах,
А перемоги й сила якого і тепер згадуються і уславляються,
Бо не в безсилій і не в невідомій землі владичествував,
А в землі Руській, про яку знають і чують в усіх кінцях землі.*

...Сірим журавлиними ключами спливали роки. Сумовито хлюпала хвиля холодної Сени. Нагадувала про бистроплинний шумливий Славутич і про зелені прибережні кручі, на яких п'ялися до неба стрімкі бані храмів. Не було для Анни вороття на ту землю. 4 серпня 1049 року вона вінчалася з французьким королем Генріхом I у Ромейському храмі.

Того дня Анна подарувала єпископу цього храму своє Євангеліє. Воно було переписане глаголицею — давнішнім руським письмом. І донині зберігається там цей унікальний витвір давньоруської писемності...

Ні, Анна не мала сили вернутись на рідну землю. Але мала Анна-Агнія владу — вона могла сюди, на галльську землю, перенести куточок тієї рідної краси. І королева Франції будує кілька церков, подібних до київських. Фрески і мозаїки їх нагадували київські. Одна з тих будов, споруджена в 1060 році в місті Санлісі, дожила до наших днів.

Через одинадцять років Анна овдовіла. Придворна знать оголосила її регентшею малолітнього спадкоємця трону Філіппа I. Анна-Агнія стала фактичною правителькою країни: утверджувала державні закони, підписувала — теж кирилицею — найважливіші державні акти. Кирилицею ж пороблені й написи на стіні санліської церкви Вінсана...

То Аннина туга за рідним краєм вписала світлий спогад у муровані стіни храму. То дочка Ярослава Мудрого залишила слід високої освіченості і культури, що жила в її роді...

Життя Анни Ярославни було нелегким. Французькі хроніки пов'язують її ім'я з іменем графа Рауля III Крепі-і-Валуа. Після смерті Генріха I Анна офіційно вийшла заміж за нього, хоч папа Микола II заборонив цей шлюб. У 1075 році вона востаннє підписала разом із сином державний документ...

Століття прошуміли над землею. Засипали забуттям стежки, якими колись ходили володарі людських доль і бідняки. Бо всі люди підвладні часові. Вітри й дощі, війни й лихоліття безжально поруйнували палаци й храми. Неспинна тлінь перетворила у порошок давні письмена, поховала у невідомість доблесні подвиги, відвагу й хоробрість. Лише сліди людської мудрості, щедрості душі — нетлінні; як і незгасна пам'ять про творців духовних скарбів...

У прохолодних сутінках Київської Софії в біломармуровій гробниці під важким, багаторізьбленим віком покоїться прах князя Ярослава Мудрого. Він звеличував землю силою свого розуму і духовного поступу.

У далекому французькому місті Вільєрі, на старому закинутому кладовищі, серед сухих бур'янів знаходиться загадкова могила із зображенням на кам'яній плиті жінки в короні. Латинський напис повідомляє, що там упокоїлась Агнес. Легенди доповнюють це надто скупе повідомлення: то могила достопам'ятної дочки Ярослава Мудрого —

Анни, королеви Франції. Вона принесла на галльську землю книжки, любов до науки, вона будувала прекрасні храми й палаци... Вона допомагала своєму чоловікові — королю Франції — зміцнювати свою владу в боротьбі з васалами...

У літописах угорських розповідається ще про одну дочку князя Ярослава — про Анастасію-Асмунду. Вона принесла з собою на береги Дунаю не лише любов до свого чоловіка — короля Андрія I, але й любов до науки і знань...

У мелодійних сагах норвезької землі збереглася пам'ять про горду русокошу дівчину в золотій гривні, яка зробила норвезького короля Гаральда Сміливого поетом, а на сувору землю північної країни принесла спокій, добро і мудрість книжну...

Справді-бо, найбільше багатство людей — їхній духовний скарб...

Примітки:

Каган — князь